

EESTI KONJUNKTUURIINSTITUUT

ESTONIAN INSTITUTE
OF ECONOMIC RESEARCH

Rävala 6 19080 Tallinn Estonia tel 668 1242 fax 668 1240 e-mail eki@ki.ee

**Illegaalse alkoholi
tarbimine ja kaubandus Eestis
(elanike hinnangute alusel)**

Tallinn
Aprill 2006

Vastutav täitja: Evelin Ahermaa

Eesti Konjunkturiinstituut

Rävala 6 19080 Tallinn

tel 668 1242

e-mail: eki@ki.ee

<http://www.ki.ee>

Copyright © Eesti Konjunkturiinstituut

SISUKORD

Sissejuhatus	3
1. Legaalse alkoholi eelistamine	4
2. Elanike eksperthinnangud alkoholi illegaalse kaubanduse kohta	6
3. Illegaalse alkoholi isiklik tarbimine	9
3.1. Illegaalse alkoholi kättesaadavus	9
3.2. Illegaalse alkoholi hinnad.....	11
3.3. Illegaalse alkoholi tarbimine	12
3.4. Alkoholi illegaalse kaubanduse piiramise meetodid.....	14
4. Illegaalse alkoholi osakaal kange alkoholi turul	16
Kokkuvõte	18
Lisad	
Lisa 1. Küsitlustulemuste protsentjaotused.....	19
Lisa 2. Küsitlustulemuste protsentjaotused sotsiaal-demograafiliste gruppide lõikes.....	22
Lisa 2.1. Illegaalse alkoholi ostmine 2005. aastal.....	22
Lisa 2.2. Pidevalt tegutseva illegaalse alkoholi müügikoha/ müüja teadmine.....	23
Lisa 3. Küsitletud kogumi iseloomustus	24

SISSEJUHATUS

Eestis on alkoholiga seotud küsimused olnud aastaid aktuaalsed ning on oluline teada, mis alkoholiturgu iseloomustab ning millised trendid on aset leidnud? Üheks tähtsaks aspektiks alkoholituru analüüsimisel on selle legaalsuse uurimine. Illegaalne alkohol võib kujutada ohtu selle tarbijate tervisele ning riigile tähendab salakaubandus potentsiaalset maksutulukaotust. Illegaalse alkoholi kaubanduse ning tarbimise leviku ja trendide uurimine ja hindamine võimaldab probleemi teadvustada, kaardistada ning efektiivsemalt teostada meetmeid selle vähendamiseks (järelvalve, tervishoiu, maksustamise jne alal).

Eesti Konjunktuuriinstituut (EKI) alustas alkoholituru uuringutega 1998. aastal. Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi tellimusel on antud töö raames uuritud alkoholi illegaalse kaubanduse problemaatikat. Töö eesmärgiks on välja selgitada illegaalse alkoholi osakaal viina kogukaubanduses ning illegaalse kaubanduse poolt riigile tekitatud maksutulukaotused.

Illegaalse alkoholina on töös käsitletud alkoholi, mille ostmisel ja tarbimisel elanik teadis, et see oli müüdnud seadusevastaselt ning sellelt polnud makstud nõutavaid riigimakse. Uuringus ei kajastu alkoholi illegaalne kaubandus, milles tarbija on osalenud enda teadmata.

Töö on jaotatud neljaks peatükiks:

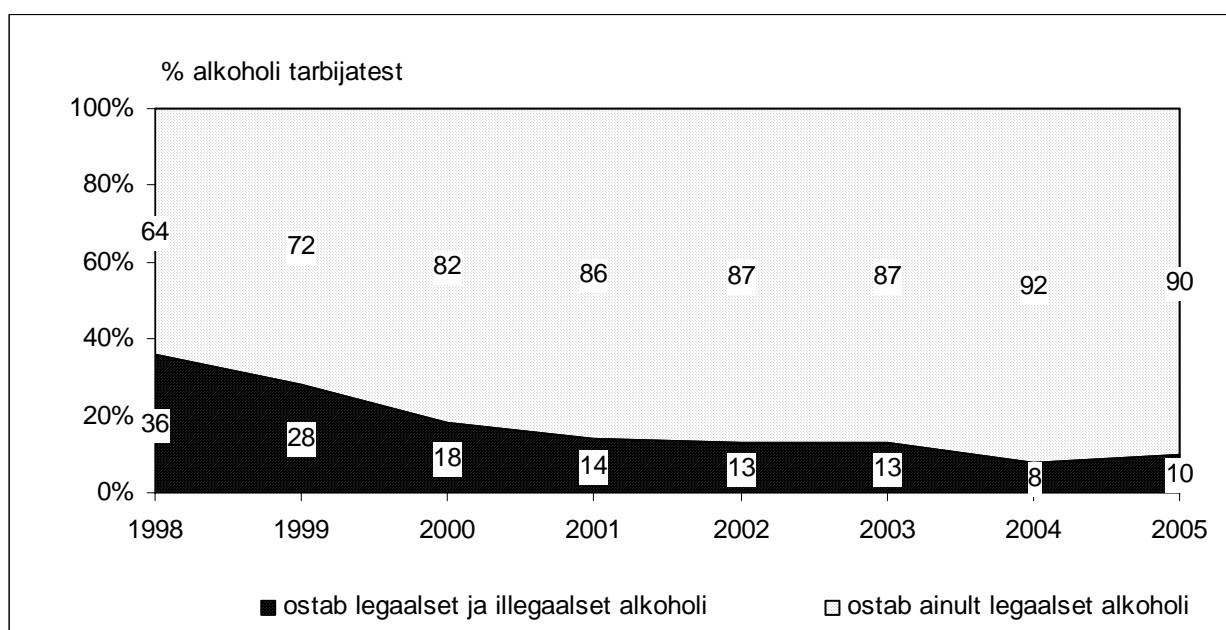
1. ülevaade legaalse alkoholi eelistamisest;
2. küsitelute ekspertarvamused alkoholi illegaalse kaubanduse kohta;
3. illegaalse alkoholi tarbijate isiklikud kokkupuuted salaalkoholiga;
4. koondülevaade illegaalse alkoholi osakaalust kange alkoholi (viina) turul ning hinnang riigi maksutulukaotusele.

Analüüsi tulemused kajastavad 2005. aasta olukorda ning muutusi perioodil 1998-2005.

1. LEGAALSE ALKOHOLI EELISTAMINE

Alkoholi tarbimisel on elanikel erinevaid valikuid ning sellest tulenevalt on ka eelistused erinevad. Tarbimisharjumused hõlmavad jookide eelistusi, tarbimissagedusi ja -koguseid, tarbimiskohti jne, kuid lisaks ka legaalse ja illegaalse alkoholi vahel valiku tegemist. Antud peatükis on esitatud ülevaade, kui palju alkoholi tarbijaid eelistab osta legaalset alkoholi ning kuidas on nende eelistused kujunenud. Siinkohal on keskendutud vaid legaalse alkoholi eelistajate hinnangutele, illegaalse alkoholi ostmise põhjuseid on käsitletud alapeatükis 3.3.

Valdav enamus (90%) alkoholi tarbijaid¹ eelistab alati osta legaalset alkoholi. Jooniselt 1.1 nähtub, et 1990ndate lõpuga võrreldes on legaalse alkoholi eelistajate osakaal järk-järgult suurenenud ning illegaalse alkoholi ostjate osakaal vähenenud 3-4 korda. Sotsiaaldemograafiliste tegurite lõikes on legaalse alkoholi eelistajate osakaalus suurim erinevus piirkondlikult: legaalse alkoholi eelistajaid on enim Põhja-Eestis ning kõige vähem Kirde-Eestis (vastavalt 96% ja 70% alkoholi tarbijatest; täiendavalt vt lisa 2.1).

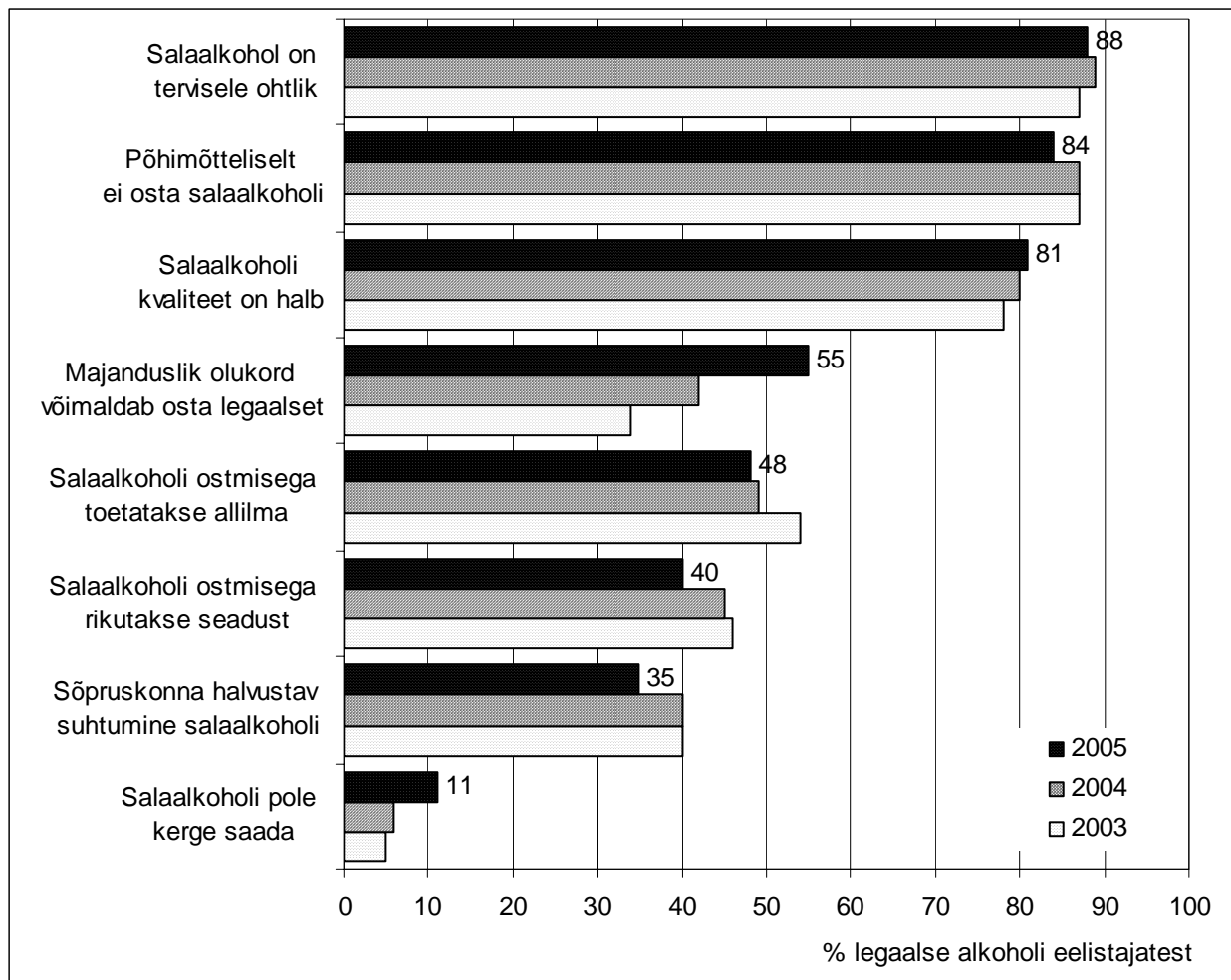
Joonis 1.1. Legaalse ja illegaalse alkoholi vahel valiku tegemine

Legaalse alkoholi eelistamise peapõhjustena tõid inimesed välja, et illegaalse alkoholi tarbimisega võivad kaasneda terviseprobleemid, kuna salaalkoholil on halb kvaliteet ning selle joomine on ohtlik. Samuti on legaalse alkoholi eelistamine sageli põhimõtteline otsus. Nimetatud

¹ Alkoholi tarbib 82% Eesti täiskasvanud elanikkonnast.

Allikas: Alkoholi tarbimine ja alkoholipoliitika (elanike hinnangute alusel.). Tallinn: EKI, 2006. lk 4.

põhjused olid ka 2003. ja 2004. aastal pingerea eesotsas (vt joonis 1.2). Legaalse alkoholi eelistamisel hindasid sarnaselt varasematele aastatele Kirde-Eesti inimesed teiste piirkondade alkoholi tarbijatest olulisemaks seda, et illegaalse alkoholi kvaliteet on halb ning selle tarbimine on ohtlik tervisele. Põhimõtteliselt ei osta illegaalset alkoholi eelkõige nooremad elanikud (kuni 29-aastased alkoholi tarbijad).

Joonis 1.2. Legaalse alkoholi eelistamise põhjused

Legaalse alkoholi eelistamisel on aasta-aastalt olulisemaks muutunud asjaolu, et tarbijate majanduslik olukord võimaldab neil seda osta. Samuti hindasid legaalse alkoholi eelistajad 2005. aastal varasemast olulisemaks seda, et salaalkoholi pole kerge saada, kuid sellele vaatamata, on antud põhjus tähtsusetult pingerea lõpus.

Peaaegu iga teise legaalse alkoholi eelistaja jaoks on väga oluline, et ametliku pakkuja käest kaupa ostes ei toeta ta allilma ning 40% legaalse alkoholi eelistajate jaoks on väga tähtis, et ametlikke tooteid ostes ei riku ta seadusi. Kolmandik legaalse alkoholi tarbijaid nimetas seda, et tema jaoks on oluline ka sõpruskonna suhtumine ja illegaalse alkoholi ostmisesse suhtutaks halvasti.

2. ELANIKE EKSPERTHINNANGUD ALKOHOLI ILLEGAALSE KAUBANDUSE KOHTA

Varimajanduse nähtuste uurimisel on võimalik kasutada elanikke kui eksperte, st kasutada nende hinnanguid uuritava probleemi kohta, tähelepanekuid ühiskonnas aset leidvate antud valdkonna muutuste kohta. Elanike eksperthinnangud baseeruvad igapäevasest elust kogunenud informatsioonil ning on üheks võimaluseks illegaalse alkoholi leviku hindamisel ja selle osakaalu määramisel kangete alkoholsete jookide (viina) üldises tarbimises. Viimase osas seetõttu, et illegaalselt müüakse eelkõige kanget alkoholi – viina, puskarit, piiritust. Järgnevalt on analüüsitud elanike hinnanguid illegaalse alkoholi ostjate, tarbimise, vastavate müügi- ning infokanalite osas.

Elanikud saavad varimajanduse kohta informatsiooni erinevatest allikatest ning sellele tuginedes kujundavad ka oma hinnangu. Alkoholi illegaalse kaubanduse kohta pärineb info isiklikest kogemustest, sugulastelt, sõpradelt, tuttavatelt kuuldust, kuid ka meediast saadud andmetest. Kõige rohkem on inimesed saanud informatsiooni teisest allikast, st kellegi käest või meediast. Meedia (TV, raadio, ajalehed, ajakirjad, Internet) oli 2005. aastal kõige olulisemaks infokanaliks (vt tabel 2.1). Isiklikud kogemused on teadmiste allikaks tunduvalt vähesemal määral.

Tabel 2.1. Elanike infoallikad alkoholi illegaalse kaubanduse kohta
(% vastanutest, märgitud mitu vastust)

	2004	2005
Meedia	35	48
Sugulased, sõbrad, tuttavad	43	46
Oma kogemus	12	9
Ei oska öelda	21	14

Meediast informatsiooni saamist märkisid küsitlusel kõige rohkem Põhja-Eesti inimesed (eelkõige tallinlased), seevastu isiklikult oli alkoholi illegaalse kaubandusega enim kokkupuuteid Kirde-Eesti inimestel, kas illegaalset alkoholi ostes või selle müümist pealt nähes. Kirde-Eesti elanikud on teistest enam saanud andmeid ka tutvusringkonnalt.

Oma tuttavate seas teadis illegaalse alkoholi ostjaid olevat 41% vastanutest, seejuures kümnendik vastanutest tundis paljusid salaalkoholi ostjaid (vt tabel 2.2). Piirkondlikult teavad oma tuttavate seas salaalkoholi ostjaid olevat enim Kirde-Eesti inimesed ning kõige vähem

Põhja-Eesti elanikud. Sellele viitasid ka eelnevalt toodud andmed selle kohta, kust Eesti elanikud alkoholi illegaalse kaubandusega seotud informatsiooni saavad. Illegaalse alkoholi ostjate tundmise kõrval uuriti elanikelt ka seda, kas nad teavad salaalkoholi müügikohti. Tulemustest selgus, et iga neljas Eesti elanik teab mõnda pidevalt tegutsevat salaalkoholi müügikohta või müüjat, seejuures Kirde-Eestis teab neid iga teine elanik (täiendavalt vt lisa 2.2). Samasugused tulemused olid 2004. aastal, mis näitab, et illegaalse alkoholi müügi puhul on tegemist üsna avaliku tegevusega. Kas toodud regionaalsed jaotused peegeldavad vaid elanike informeerituse taset või kajastavad ka salaalkoholi tegelikku piirkondlikku levikut ja antud problemaatika teravust vastavates regioonides, näitab salaalkoholi isikliku tarbimise analüüs (toodud 3. peatükis).

Tabel 2.2. Illegaalse alkoholi ostjate teadmine (% vastanutest)

	2004	2005
Teab paljusid	9	10
Teab mõnesid	27	31
Ei tea kedagi	49	47
Ei oska öelda	15	12
Kokku	100	100

Elanike eksperthinnangu järgi on levinuimaks illegaalse alkoholi müügikohaks jätkuvalt müüja kodu (2005. a märkis 67% vastanutest, 2004. a 68%, 2001. a 64%), millele järgnevad käest kätte müük tänavatel ja turgudel (märkis 1/3 vastanutest). Mõnevõrra vähem levinud salaalkoholi müügikohad on elanike arvates kauplused ja kioskid ning baarid ja restoranid (märkis vastavalt 13% ja 9% vastanutest).

Alkohoolsetest jookidest on elanike hinnangul salakaubanduses kõige rohkem levinud viin, teisel kohal on puskar ning kolmandal piiritus (alapeatükk 3.3 kajastab illegaalse alkoholi ostjate eelistusi). Müügistruktuuri kohta antud hinnangud olid mõnevõrra erinevad aastatel 1999-2000, kui piirituse osatähtsust peeti puskari omast suuremaks.

Elanike arvamus selle kohta, kui palju moodustab illegaalne alkohol üldisest kange alkoholi tarbimisest, on esitatud tabelis 2.3. Pikema perioodi kohta saab järeldada, et elanike hinnangul on illegaalse alkoholi tarbimine vähenenud. Kui 1999. aastal hinnati illegaalse alkoholi osakaaluks üldises kange alkoholi tarbimises (peamiselt viina tarbimises) keskmiselt 44%, siis 2003.-2005. aastal *ca* 1/3. Salaalkoholi osakaalu hindasid keskmisest kõrgemaks madalama sissetulekuga inimesed ning Kirde-Eesti elanikud (osakaalud vastavalt 46% ja 40%).

Tabel 2.3. Illegaalse alkoholi tarbimise osakaal üldises kangete alkoholsete jookide tarbimises
(elanike eksperthinnangute keskmine)

1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
44%	43%	41%	36%	32%	34%	32%

Siinkohal oli analüüsitud eksperthinnanguid, mis kajastasid elanike üldiseid arvamusi alkoholi illegaalse kaubanduse kohta. Järgnevalt on 3. peatükis analüüsitud illegaalset turgu nende inimeste hinnangute alusel, kes ise salaalkoholi ostavad ning tarbivad.

3. ILLEGAALSE ALKOHOLI ISIKLIK TARBIMINE

Eksperthinnangute avaldamise võimaluse kõrval hõlmas küsitlus ka küsimusi elanike isiklike kokkupuudete kohta illegaalse alkoholiga. Viimased võimaldavad teha järeldusi elanike enesehinnangu kohta oma tarbimiskäitumise osas ja analüüsida teisest aspektist lähtuvalt illegaalse alkoholiga seonduvat.

3.1. Illegaalse alkoholi kättesaadavus

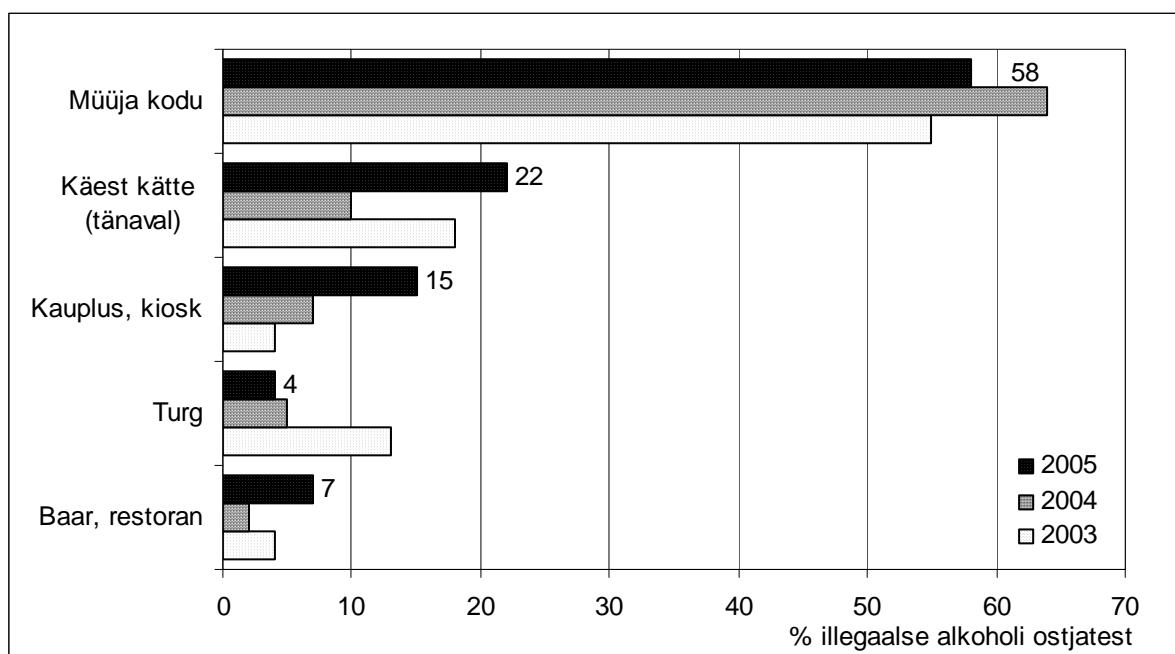
Illegaalse alkoholi kättesaadavus võib olulisel määral mõjutada selle tarbimist. Kui tarbija soovib osta illegaalset alkoholi, siis kerge kättesaadavuse korral on tõenäosus suurem, et ost ka tegelikult sooritatakse. 2005. aastal oli 2/3 illegaalse alkoholi tarbijate jaoks tähtis see, et salaalkohol on nende jaoks kergesti kättesaadav ning aasta jooksul jäi illegaalse alkoholi tarbijate hinnangul kättesaadavus nende elukohas valdavalt samaks (vt tabel 3.1).

Tabel 3.1. Illegaalse alkoholi kättesaadavus aasta jooksul (% illegaalse alkoholi ostjatest)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Muutunud oluliselt kergemaks	4	7	4	0	6	4	12	11
Muutunud mõnevõrra kergemaks	6	5	7	14	4	6	0	3
Jäänud samaks	59	47	51	42	52	68	61	58
Muutunud mõnevõrra raskemaks	11	10	14	28	19	11	5	12
Muutunud oluliselt raskemaks	4	3	4	4	0	3	0	0
Ei oska öelda	16	28	20	12	19	8	22	16
Kokku	100	100	100	100	100	100	100	100

Kõige rohkem adusid illegaalse alkoholi tarbijad kättesaadavuse raskemaks muutumist 2001. aastal ehk peale Eestis aset leidnud ulatuslikku metanoolimürgitust. Järelevalveorganite poolt teostatavat kontrolli oli siis oluliselt tõhustatud, mis avaldas mõju ka illegaalse alkoholi kättesaadavusele.

Eelnevalt 2. peatükis käsitletud illegaalse alkoholi müügikohtade eksperthinnangute kõrval on joonisel 3.1 esitatud illegaalse alkoholi ostjate endi poolt märgitud ostukohad ning tabelis 3.2 on toodud tulemused pikema aegrea kohta. Seejuures võis vastaja märkida mitu kohta, kust ta tavaliselt illegaalset alkoholi ostab.

Joonis 3.1. Illegaalse alkoholi ostukohad

Tabel 3.2. Illegaalse alkoholi ostukohad (% illegaalse alkoholi ostjatest)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Müüja kodu	63	46	56	56	52	55	64	58
Käest kätte (tänaval)	5	10	4	17	20	18	10	22
Kauplus, kiosk, baar, restoran	20	17	6	17	15	8	9	22
Turg	12	15	17	12	11	13	5	4
Mujal	0	12	10	5	11	6	14	5

Illegaalse alkoholi peamiseks ostukohaks on müüja kodu, mis on tunduvalt populaarsem kui teised ostukohad. Pingereas teisel kohal olev tänaval käest kätte salaalkoholi ostmise-müümine on märgatavalt väiksema osakaaluga. Võrreldes 2004. aastaga, sages 2005. aastal salaalkoholi ostmise tänavalt, kauplustest, kioskitest ning baaridest, restoranidest. Samas müüja kodu märgiti 2005. aastal salaalkoholi ostukohana mõnevõrra vähem ning ka turg on viimastel aastatel kaotanud ostukohana populaarsust. Kui võrrelda olukorda 1990ndate lõpuga, siis suurimateks erinevusteks on, et tänavamüük on tänapäeval populaarsem ning müük turgudel on peaaegu kadunud.

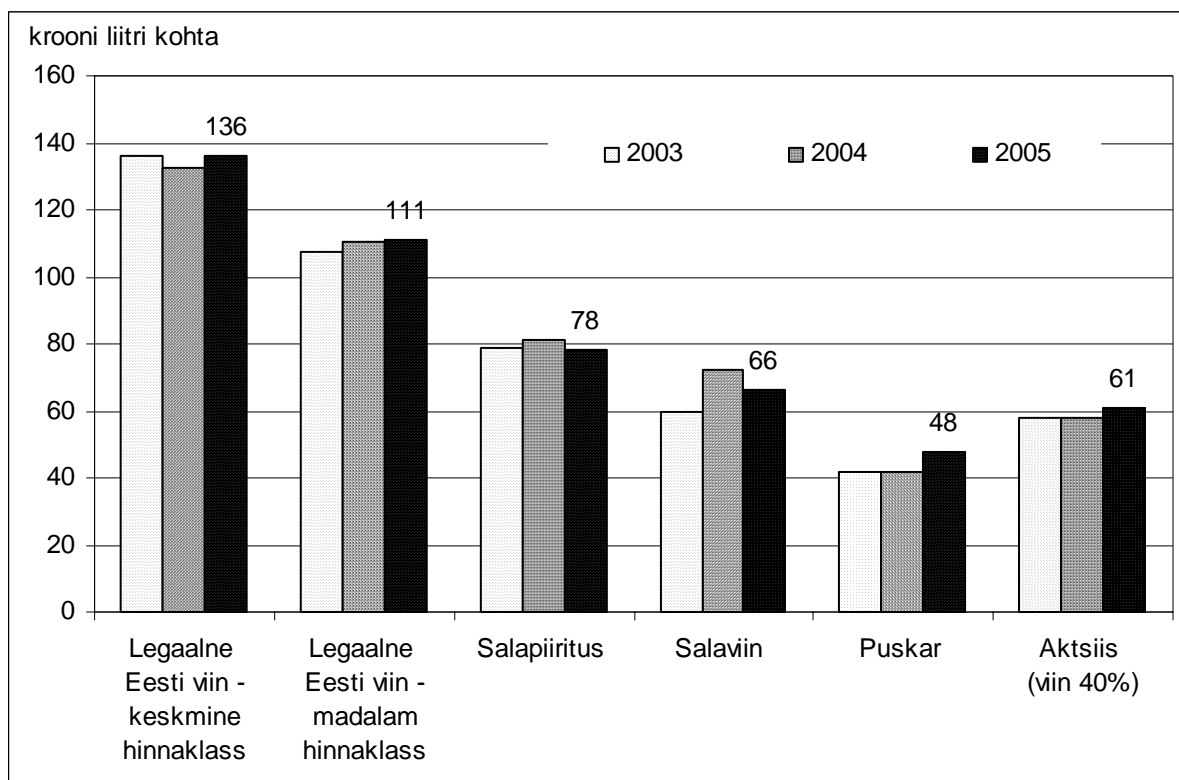
3.2. Illegaalse alkoholi hinnad

Hind on tarbija jaoks ostuotsuse tegemisel oluliseks kriteeriumiks ning järgnevalt on analüüsitud, millised hinnaerinevused on legaalsel ja illegaalsel alkoholil, et välja selgitada hinnaeelised. Kuna alkohoolsed joogid on tooted, millelt tuleb tasuda aktsiisimaks, siis mõjutab alkoholi hinnakujundust olulisel määral aktsiisipoliitika ning maksudest tulenevalt on legaalse alkoholi hinnatase kõrgem kui illegaalsel. Viimane kange alkoholi aktsiisimäär tõus leidis aset 1. jaanuaril 2005. aastal, mil maksumäär tõusis 5%. Enne seda püsis aktsiisimäär muutumatuna kuus aastat.

EKI on läbi viinud legaalse alkoholi hinnavaatlusi ning uurinud illegaalse alkoholi hindu eri liikide lõikes (vt joonis 3.2, hinnad on antud perioodi kohta oktoober-november). Legaalse alkoholi puhul on vaatluse alla võetud keskmise ja madalama hinnaklassi kodumaine viin. Illegaalse alkoholi hindu on võimaldanud uurida tarbijaküsitlus, kus illegaalse alkoholi ostjad märkisid ära hinnad, millega nad salaalkoholi ise ostsid.

2005. aasta tarbijaküsitluse tulemused olid alljärgnevad:

- Salaviin (1 liiter): keskmine hind 66 krooni.
- Salapiiritus (1 liiter): keskmine hind 78 krooni.
- Puskar (1 liiter): keskmine hind 48 krooni.

Joonis 3.2. Alkohoolsete jookide keskmised hinnad

Hinnavõrdlusest järeldub, et madalama hinnaklassi legaalse viina liiter maksab 25 krooni vähem kui keskmise hinnaklassi legaalne viin, kuid on salaviinast 1,7 korda kallim. Seejuures püsis odavama legaalse viina hind 2005. aastal samal tasemel, mis 2004. aastal, kuid salaviina hind vähenes 6 krooni liitri kohta, mis omakorda suurendas ta hinnaelist. Sarnaselt salaviinale vähenes mõnevõrra ka salapiirituse hind, samas puskari hind tõusis. Lisaks saab märkida, et kui enne 2002. aastat ületas viinaliitrit makstav aktsiis illegaalse viina hinna, siis alates 2002. aastast on salaviina hind olnud kõrgem kui samalt koguselt ettenähtud aktsiisimaksu summa.

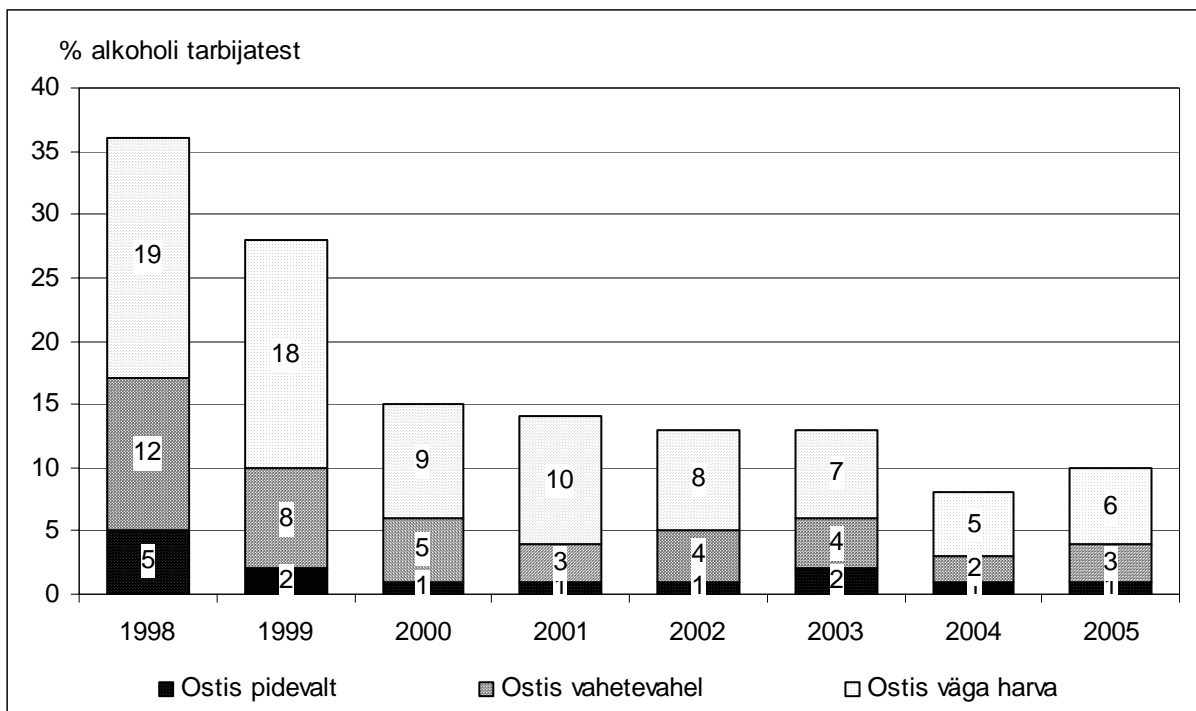
3.3. Illegaalse alkoholi tarbimine

Osa alkoholi tarbijaid eelistab osta legaalse alkoholi kõrval ka illegaalset või ei osta legaalset alkoholi üldse. Küsitlusel uuriti, mis on illegaalse alkoholi ostmise ajenditeks ning tulemustest järeldub, et sarnaselt varasematele aastatele on peapõhjuseks salaalkoholi odavam hind. Illegaalse alkoholi ostjatest 59% nimetas odavamata hinda enda jaoks väga oluliseks ning 28% mõnevõrra oluliseks. Seejuures on illegaalse alkoholi tarbijatele teatud määral tähtis ka see, et salaalkohol on nende jaoks kergesti kättesaadav (see on 17%-le väga oluline ning 49%-le mõnevõrra oluline põhjus).

Illegaalse alkoholi ostjaid oli 2005. aastal 10% alkoholi tarbijatest (2004. a 8%) ning kui kõrvutada antud näitajat tabelis 3.3 toodud aegrea andmetega, siis järeldub, et salaalkoholi ostjate osakaal on 1990ndate lõpuga võrreldes märgatavalt vähenenud, samuti on vähenenud salaalkoholi ostmise sagedus. Antud trendid on graafiliselt esitatud joonisel 3.3, kust nähtub, et vähenemine on toimunud kõigis tarbijagruppides (st pidevalt/ vahetevahel/ väga harva ostjate hulgas), kuid suurimal määral selliste ostjate seas, kes ostsid salaalkoholi väga harva.

Tabel 3.3. Illegaalse alkoholi ostmine (% alkoholi tarbijatest)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Ostis pidevalt	5	2	1	1	1	2	1	1
Ostis vahetevahel	12	8	6	3	4	4	2	3
Ostis väga harva	19	18	11	10	8	7	5	6
Ei ostnud	64	72	82	86	87	87	92	90
Kokku	100	100	100	100	100	100	100	100

Joonis 3.3. Illegaalse alkoholi ostmine

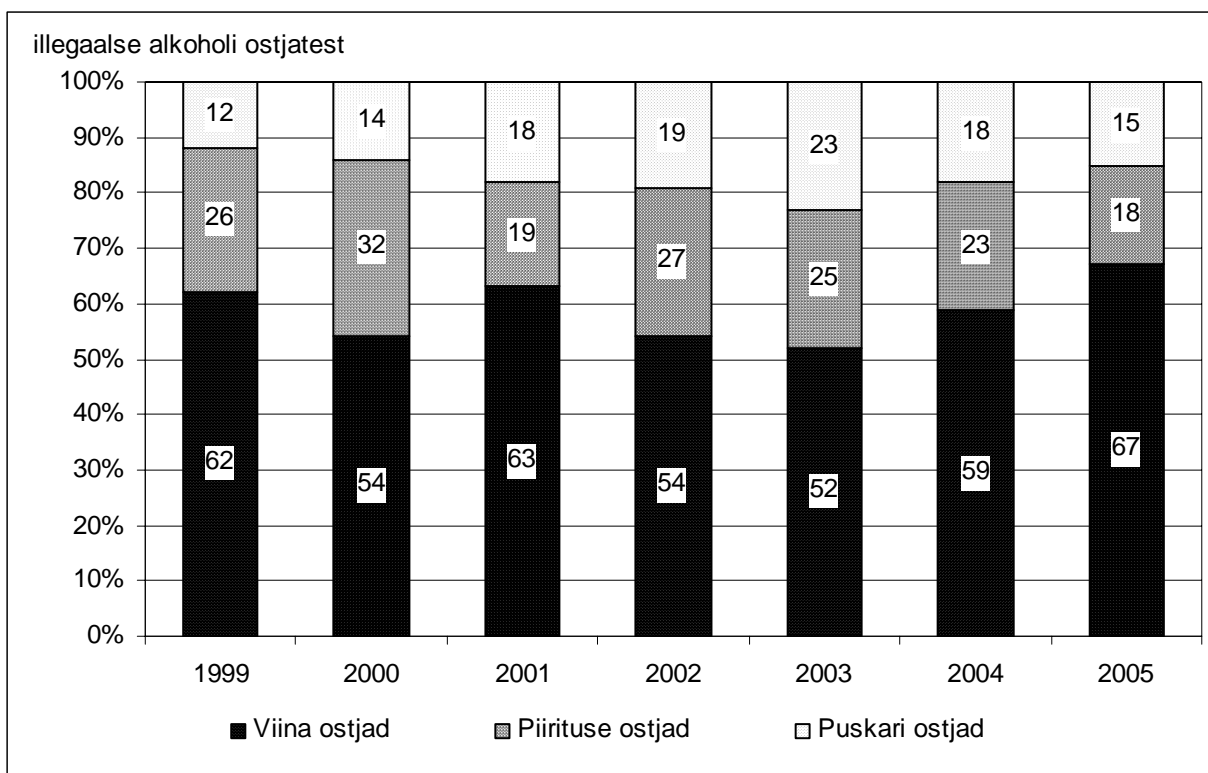
Tulenevalt hinnatundlikkusest on illegaalse alkoholi ostjate osakaal kõrgem madalama sissetulekuga alkoholi tarbijate seas (vt lisa 2.1). Suurim sotsiaal-demograafiline erinevus on aga Eesti eri piirkondade vahel: kui Eestis keskmiselt on salaalkoholi ostjate osakaal alkoholi tarbijate hulgas 10%, siis regiooniti on madalaim näitaja Põhja-Eestis (4%) ning kõrgeim Kirde-Eestis (30%).

Enamasti ostavad illegaalse alkoholi ostjad salaalkoholi legaalsele alkoholile lisaks, 2005. aastal oli kangest alkoholist ainult salaalkoholi tarbivaid inimesi küsitluse andmetel vaid 3%. Seega on illegaalse alkoholi ostjate osakaalu kõrval oluline teada, milline on legaalse ja illegaalse alkoholi tarbimise vahekord, et selle abil omakorda välja selgitada tarbitud salaalkoholi maht. Illegaalse alkoholi ostjate endi hinnangutele tuginedes saab öelda, et 2005. aastal oli kogu nende poolt tarbitud kangest alkoholist keskmiselt 26% illegaalne (vt tabel 3.4). Võrreldes antud näitajat varasemate aastatega, saab järeldada, et illegaalse alkoholi osakaal kange alkoholi tarbimises oli 2005. aastal 2000ndate keskmisel tasemel. Illegaalse alkoholi turuosa ja selle muutuste kohta on kokkuvõtlikud järeldused tehtud järgnevas peatükis.

Tabel 3.4. Illegaalse alkoholi tarbimise osakaal kangete alkoholsete jookide kogutarbimises (illegaalse alkoholi tarbijate hinnangute keskmine)

1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
39%	25%	24%	21%	25%	29%	26%

Peamiseks salaalkoholi liigiks on Eestis viin, millele ostjate osakaalu järgi järgneb piiritus ning kolmandal kohal on puskar. Jooniselt 3.4 nähtub, et salaviina ostis 2005. aastal 2/3 illegaalse alkoholi ostjatest, seejuures on salaviina ostjate osakaal 2004. aastaga võrreldes suurenenud ning seda nii piirituse kui puskari ostjate arvel. Siinkohal saab ära märkida ka illegaalse alkoholi ostjate ostukäitumise erinevuse, võrreldes sellega, mida eri salaalkoholi liikide leviku kohta arvavad Eesti elanikud üldiselt. Nimelt, eksperthinnangutest selgus, et elanike arvates on viina järel illegaalses kaubanduses teisel kohal puskar, kuid illegaalse alkoholi ostjate endi vastustest selgub, et salapiirituse ostjaid on puskari omadest enam.

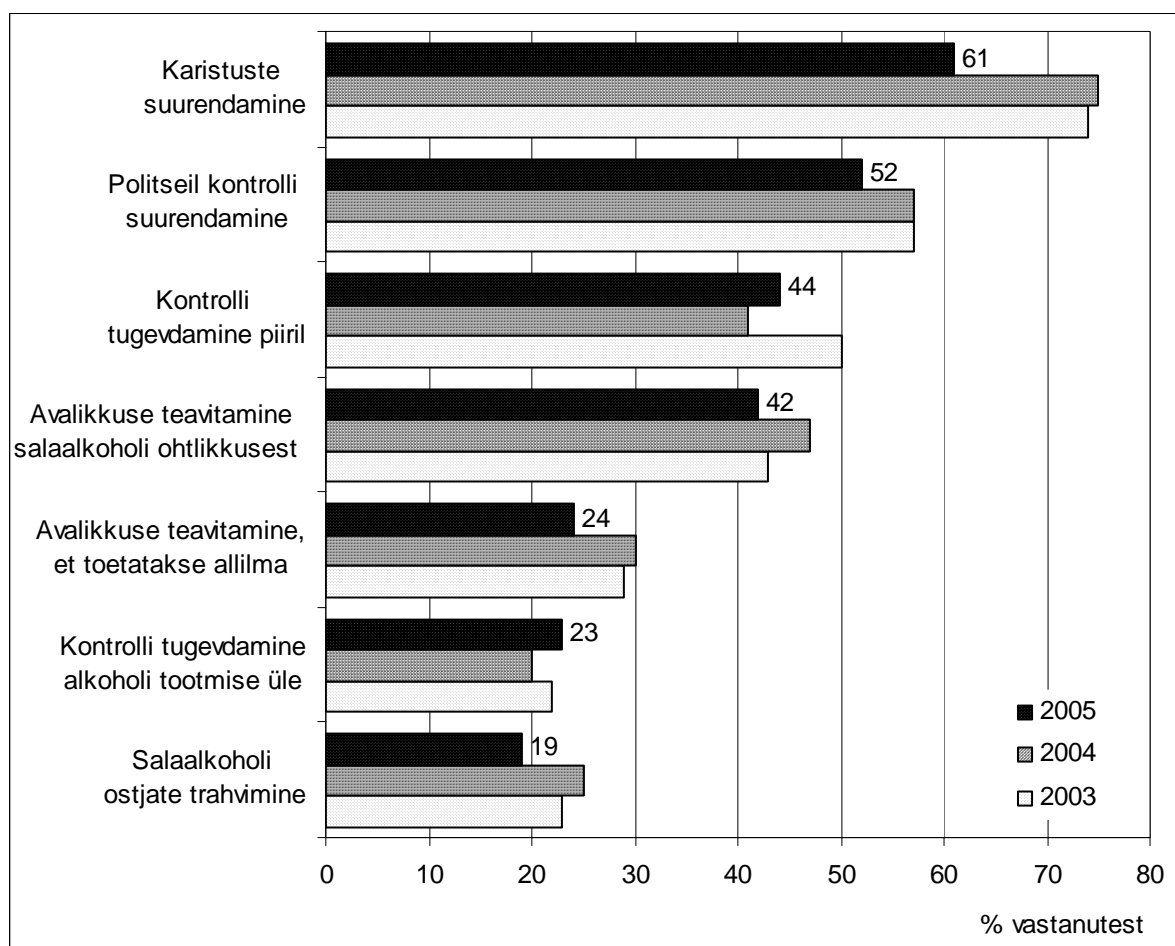

Joonis 3.4. Illegaalse alkoholi ostjaskonna struktuur

3.4. Alkoholi illegaalse kaubanduse piiramise meetodid

Alkoholi illegaalse kaubanduse piiramiseks on mitmeid meetmeid ning küsitlusel uuriti elanike arvamust, millised neist on nende arvates kõige efektiivsemad ning kas salakaubanduse takistamisega peaks riik üldse tegelema. Sarnaselt varasematele aastatele on elanike hinnangul salaalkoholi levikut ja tarbimist vaja riiklike meetmetega piirata, mis järeldeb sellest, et vaid 1% vastanutest märkis küsitlusel, et mitte midagi ei tuleks teha.

Elanike hinnangul on kõige mõjusamateks abinõudeks karistuste suurendamine salaalkoholi tootjatele, vahendajatele ja müüjatele, kuid ka politseipoolse kontrolli suurendamine. Nimetatud meetmeid hindasid inimesed kõige vajalikumateks ka eelnevatel aastatel, samas toodi neid 2003. ja 2004. aastal mõnevõrra rohkem esile kui 2005. aastal (vt joonis 3.5). Rangemate karistuste pooldajaid on enim tallinlaste seas ning kõrgharidusega elanike hulgas, politseilt ootavad kontrolli suurendamist eelkõige Lõuna-Eesti inimesed.

Joonis 3.5. Alkoholi illegaalse kaubanduse piiramise meetodid

Oluliste meetmetena näevad inimesed ka piirikontrolli tugevdamist ning avalikkuse teavitamist salaalkoholi ohtlikkusest tervisele, mida nimetas vastavalt 44% ja 42% vastanutest. Rangema piirikontrolli pooldajaid on enim Lõuna-Eesti elanike hulgas ning kõige vähem Kirde-Eestis. Mõnevõrra väiksema poolehoidu pälvis vajadus teavitada ulatuslikumalt avalikkust, et salakauba ostmisega toetatakse allilma, ning kontrolli tugevdamine alkoholi tootmise üle. Elanike hinnangul on kõige ebapopulaarsemaks abinõuks illegaalse kaubanduse vähendamisel salaalkoholi ostjate trahvimine, kuid iga viienda inimese arvates on ka sellel meetmel positiivne mõju. Peamise lisasettepanekuna märgiti legaalse alkoholi hinna alandamist läbi aktsiisimaksu vähendamise.

4. ILLEGAALSE ALKOHOLI OSAKAAL KANGE ALKOHOLI TURUL

Illegaalse alkoholi osakaalu leidmiseks kange alkoholi (viina) üldises tarbimises on eelnevates peatükkides analüüsitud Eesti elanike eksperthinnanguid ning alkoholi tarbijate isiklikke kokkupuuteid illegaalse alkoholiga.

Erinevate meetodite kasutamisel on tulemused mõjutatud mitmetest teguritest. Eksperthinnanguid mõjutab nii inimeste endi käitumine, meedia kui ka asjaolu, et tegu on raskelt hinnatava probleemiga. Eksperthinnangutes hindavad inimesed elanikkonna üldist käitumist ning eksperthinnangud on enamasti ülehinnatud. Antud juhul on võimendavaks asjaoluks see, et illegaalse kauba tarbimine on halvustatav. Samal põhjusel on hinnang enda käitumisele üldjuhul alahinnatud. Inimesed püüavad vähendada ning varjata oma alkoholi tarbimise näitajaid (sh illegaalse alkoholi). Seejuures ei pruugi see olla alati tahtlik, enda käitumist püütakse alateadlikult näidata heast küljest ja paremana, kui see tegelikult on.

Kuna illegaalne alkohol on kange alkoholist peamiseks alternatiiviks viinale, siis saab illegaalse alkoholi turuosa väljendada viinaturu suhtes. **EKI hinnangul moodustas 2005. aastal illegaalne alkohol 20-25% viina siseturumahust.** Varasemate aastate hinnangud ning illegaalse alkoholi turgu iseloomustavad näitajad on toodud tabelis 4.1.

Tabel 4.1. Alkoholi illegaalse kaubanduse maht ja arvestuslik maksutulukaotus

Näitaja	Ühik	1999 ²	2000 ²	2001	2002	2003	2004 ³	2005
Illegaalse kaubanduse osakaal siseturul	%	44	38	30-35	25-30	25-30	20-25	20-25
Illegaalse kaubanduse keskmine maht	tuh dal mln kr	374 191	349 166	288 154	298 189	349 210	260 188	207-276 137-182
Riigieelarvesse laekumata aktsiis	mln kr	217	202	149	152	178	151	126
Riigieelarvesse laekumata käibemaks	mln kr	73	66	51	57	65	61	47

² Eestis legaalselt soetatud ja reisijate poolt riigist välja viidud alkoholi statistika puudumise tõttu võivad illegaalse turu maht ja maksukaotused olla ülehinnatud välismaaga seotud ostude osakaalu võrra legaalsest alkoholiturust.

³ Tuginedes legaalse turu täpsustunud andmetele on ka illegaalse turu andmeid korrigeeritud.

Illegaalse alkoholi turumahu väljaselgitamiseks on uurimistöös kasutatud legaalse viina müüki siseturule, millest on maha arvatud turistide poolt kauplustest ostetud viina kogused. 2005. aastal müüdi Eestis legaalselt 11,4 miljonit liitrit viina, millest turistide kaupluseostud moodustasid 3,1 miljonit liitrit. Võttes aluseks, et hinnanguliselt 20-25% viina siseturumahust oli illegaalne, siis müüdi 2005. aastal 2,1-2,8 miljonit liitrit illegaalset alkoholi, mille käive jäi vahemikku 137-182 miljonit krooni. Võrreldes 2005. aasta näitajaid pikema perioodiga, saab järeldada, et illegaalse alkoholi osakaal on 2000ndatel järk-järgult vähenenud. Siinkohal on mõju avaldanud elanike ostujõu suurenemine, legaalse alkoholi suhteliselt stabiilsena püsinud hinnad ning madalama hinnaklassi viinamarkide müügile tulemine.

Riigile põhjustab illegaalne kaubandus maksutulukaotuse, mis väljendub saamata jäävas aktsiisis ja käibemaksus. Kui illegaalselt müüdud alkoholilt oleks tasutud vastavad maksud, siis oleks 2005. aasta riigieelarvesse täiendavalt laekunud *ca* 173 miljonit krooni⁴. Võrdluseks saab välja tuua, et kangelt alkoholilt laekus 2005. aastal riigieelarvesse aktsiisi 1,3 miljardit krooni.

⁴ Laekumata maksusummade arvestuse aluseks on võetud illegaalse alkoholituru osakaalu vahemikhinnangu alampiir.

KOKKUVÕTE

Alkoholi ostmisel eelistab enamus tarbijaid legaalset alkoholi, samas ostab iga kümnes alkoholi tarbija ka illegaalset alkoholi. Seaduslike toodete eelistamise peamiseks ajendiks on arvamus, et salaalkohol võib põhjustada tervisehäireid ning seda ei osteta ka põhimõtte pärast. Neile tarbijatele, kes ostavad illegaalset alkoholi, on määravaks teguriks selle odavam hind (2005. aastal oli salaviin 1,7 korda odavam kui madalama hinnaklassi legaalne viin). Sellest tulenevalt on salaalkoholi tarbijate osakaal kõrgem madalama sissetulekuga inimeste hulgas. Suur erinevus on ka Eesti eri piirkondade vahel: salaalkoholi tarbijaid on enim Kirde-Eestis, kõige väiksem osakaal on aga Põhja-Eestis (vastavalt 30% ja 4% alkoholi tarbijatest).

Illegaalse alkoholi peamiseks müügikohaks on müüja kodu, kuid 2005. aastal sages salaalkoholi ostmine ka tänavalt, kauplustest ning kioskitest. Siinkohal saab öelda, et alkoholi illegaalne kaubandus on suhteliselt avalik tegevus, kuna küsitlusest selgus, et iga neljas Eesti elanik teab mõnda pidevalt tegutsevat salaalkoholi müügikohta või müüjat. Salaalkoholi ostjaid teadis oma tutvusringkonnas olevat 41% vastanutest.

Illegaalse alkoholi hulgas on kõige enam levinud viin, seetõttu saab salaalkoholi osakaalu väljendada viinaturu suhtes. EKI hinnangul moodustas illegaalne alkohol 2005. aastal 20-25% viina siseturumahust. See tähendab, et ebaseaduslikult müüdi 2,1-2,8 miljonit liitrit alkoholi, mille rahaline käive oli 137-182 miljonit krooni. Illegaalse kaubanduse tõttu oli riigile tekitatud maksutulukaotus hinnanguliselt ca 173 miljonit krooni.

Alkoholi illegaalse kaubanduse piiramisel pidasid elanikud kõige tõhusamateks meetmeteks samu abinõusid, mis varasematel aastatel, s.o rangemad karistused salaalkoholi tootjatele, vahendajatele ja müüjatele, kontrolli tõhustamine politsei poolt ja piiril ning avalikkuse ulatuslikum teavitamine salaalkoholi tarbimise mõjudest ja kahjudest.

KÜSITLUSTULEMUSTE PROTSENTJAOTUSED

SALAALKOHOLI KAUBANDUS EESTIS

KAS TEIE TUTVUSRINGKONNAS ON INIMESI, KES OSTAVAD SALAALKOHOLI?
(% vastanutest)

Jah, tean paljusid	10
Jah, tean mõnesid	31
Ei tea kedagi	47
Ei oska öelda	12

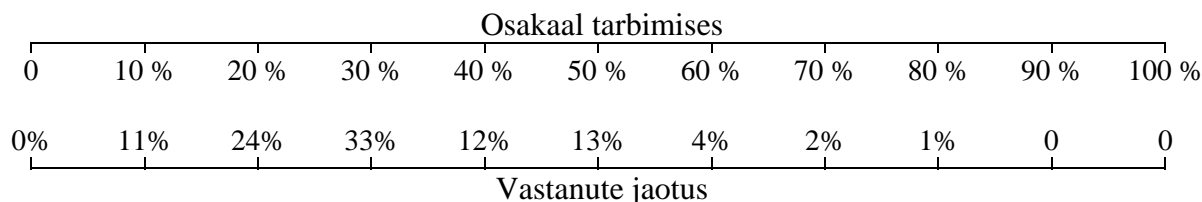
MILLINE ALKOHOL ON TEIE ARVATES SALAKAUBANDUSES ENIM LEVINUD?
(vastanute hinnangute pingerida)

Viin: 1. kohal

Puskar: 2. kohal

Piiritus: 3. kohal

KUI SUUREKS TE HINDATE SALAALKOHOLI (viina, piirituse, puskari) OSA EESTI ELANIKE ÜLDISES KANGE ALKOHOLI TARBIMISES?

MILLISED ON TEIE ARVATES SALAALKOHOLI PEAMISED MÜÜGIKOHAD?
(% vastanutest, märgitud mitu vastust)

Käest kätte (tänaval)	34
Turgudel	30
Kauplustes, kioskites	13
Baarides, restoranides	9
Müüja kodus	67
Mujal	2
Ei oska öelda	15

KAS TEIE ISIKLIKULT TEATE MÕNDA PIDEVALT TEGUTSEVAT SALAALKOHOLI MÜÜGIKOHTA VÕI MÜÜJAT? (% vastanutest)

Jah	26
Ei	74

KUST OLETE SAANUD SALAALKOHOLI KAUBANDUSE KOHTA INFORMATSIOONI?
(% vastanutest, märgitud mitu vastust)

Oma kogemusest	9
Sugulaste, sõprade, tuttavate käest	46
Meediat (TV, raadio, ajalehed, ajakirjad, Internet)	48
Mujalt	0
Ei oska öelda	14

MIDA TULEKS TEIE HINNANGUL TEHA SALAALKOHOLIGA VÕITLEMISEKS?

(% vastanutest, märgitud mitu vastust)

Suurendada karistusi salaalkoholi tootjatele, vahendajatele ja müüjatele	61
Trahvida salaalkoholi ostjaid	19
Politseil suurendada kontrolli	52
Tugevdada kontrolli alkoholi tootmise üle	23
Tugevdada kontrolli piiril	44
Rohkem selgitada avalikkusele salaalkoholi ohtlikkust tervisele	42
Rohkem selgitada avalikkusele, et salaalkoholi ostmisega toetatakse allilma	24
Muu	9
Mitte midagi ei tuleks teha	1

KOKKUPUUTED SALAALKOHOLIGA

KAS TE OLETE OSTNUD 2005. AASTAL SALAALKOHOLI? (% alkoholi tarbijatest)

Ei ole ostnud	90
Ostsin väga harva	6
Ostsin vahetevahel	3
Ostsin pidevalt	1

KUI TE EI OLE OSTNUD SALAALKOHOLI, SIIS KUI OLULISED ON TEIE JAOKS JÄRGMISED PÕHJUSED? (% legaalse alkoholi eelistajatest)

	Väga oluline	Mõnevõrra oluline	Pole oluline	Ei oska öelda
Majanduslik olukord võimaldab osta legaalset alkoholi	55	24	17	4
Pean endast lugu ja põhimõtteliselt ei osta salaalkoholi	84	11	4	1
Minu sõprusringkond suhtuks sellesse halvustavalt	35	19	32	14
Salaalkoholi pole kerge saada	11	11	45	33
Salaalkohol on tervisele ohtlik	88	5	3	4
Salaalkoholi kvaliteet on halb	81	7	3	9
Salaalkoholi ostmisega rikuksin seadust	40	32	22	6
Salaalkoholi ostmisega toetaksin allilma	48	26	16	10
Muu	1			

KUI TE OLETE OSTNUD SALAALKOHOLI, SIIS KUI OLULISED ON TEIE JAOKS JÄRGMISED PÕHJUSED? (% salaalkoholi ostjatest)

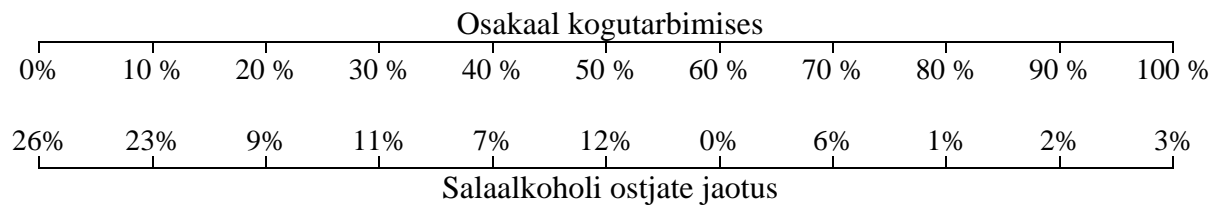
	Väga oluline	Mõnevõrra oluline	Pole oluline	Ei oska öelda
Salaalkohol on odavam	59	28	9	4
Salaalkohol on minu jaoks kergesti kättesaadav	17	49	30	4
Muu	5			

KUI TE OLETE OSTNUD SALAALKOHOLI, SIIS MIDA KONKREETSELT?

(% salaalkoholi ostjatest, märgitud mitu vastust)

Viina	66
Piiritust	18
Puskarit	15
Muud	6

MILLISE OSA MOODUSTAS SALAALKOHOLI TEIE KANGE ALKOHOLI KOGUTARBIMISEST 2005. AASTA NOVEMBRIS?

KUST TE TAVALISELT SALAALKOHOLI OSTATE?

(% salaalkoholi ostjatest, märgitud mitu vastust)

Käest kätte (tänavalt)	22
Turult	4
Kauplustest, kioskitest	15
Baaridest, restoranidest	7
Müüja kodust	58
Mujalt	5

MILLISE HINNAGA TE OSTSITE VIIMATI SALAALKOHOLI?

Viin 0,5 l pudel	keskmiselt 33 krooni
Piiritus 1,0 l pudel	keskmiselt 78 krooni
Puskar 0,5 l pudel	keskmiselt 24 krooni

KAS SALAALKOHOLI KÄTTESAADAVUS ON 2005. AASTA JOOKSUL MUUTUNUD TEIE JAOKS KERGEMAKS VÕI RASKEMAKS? (% salaalkoholi ostjatest)

Oluliselt kergemaks	11
Mõnevõrra kergemaks	3
Jäänud samaks	58
Mõnevõrra raskemaks	12
Oluliselt raskemaks	0
Ei oska öelda	16

KÜSITLUSTULEMUSTE PROTSENTJAO TUSED SOTSIAAL-DEMOGRAAFILISTE GRU PPIDE LÕIKES

Illegaalse alkoholi ostmine 2005. aastal

(% alkoholi tarbijatest)

		Ei otnud	Ostis väga harva	Ostis vahetevahel	Ostis pidevalt
Keskmiselt		90	6	3	1
Regioon	Põhja-Eesti	96	3	1	0
	Kesk-Eesti	91	6	3	0
	Kirde-Eesti	70	17	13	0
	Lääne-Eesti	92	7	0	1
	Lõuna-Eesti	93	4	2	1
Elukoht	Tallinn	94	4	1	1
	suured linnad	78	12	9	1
	väikelinnad	90	8	2	0
	maa-asulad	94	3	2	1
Rahvus	eestlased	93	5	1	1
	mitte-eestlased	78	10	11	1
Vanus	18 - 29 aastased	94	5	1	0
	30 - 49 aastased	92	4	3	1
	50 - 64 aastased	86	9	4	1
	65 - 74 aastased	94	4	2	0
Sugu	naised	94	4	1	1
	mehed	87	8	5	0
Haridus	alg-, põhiharidus	87	10	2	1
	keskharidus	90	7	3	0
	kõrgharidus	94	3	2	1
Netosissetulek leibkonnaliikme kohta kuus	alla 1001 kr	90	7	0	3
	1001- 2500 kr	82	10	7	1
	2501- 4000 kr	92	7	1	0
	4001- 5500 kr	92	3	3	2
	5501- 7000 kr	95	5	0	0
	üle 7000 kr	96	1	2	1

Pidevalt tegutseva illegaalse alkoholi müügikoha/ müüja teadmine
(% vastanutest)

		Jah	Ei
Keskmiselt		26	74
Regioon	Põhja-Eesti	16	84
	Kesk-Eesti	31	69
	Kirde-Eesti	53	47
	Lääne-Eesti	25	75
	Lõuna-Eesti	29	71
Elukoht	Tallinn	17	83
	suured linnad	36	64
	väikelinnad	28	72
	maa-asulad	29	71
Rahvus	eestlased	23	77
	mitte-eestlased	40	60
Vanus	18 - 29 aastased	27	73
	30 - 49 aastased	30	70
	50 - 64 aastased	28	72
	65 - 74 aastased	17	83
Sugu	naised	25	75
	mehed	28	72
Haridus	alg-, põhiharidus	26	74
	keskharidus	30	70
	kõrgharidus	20	80
Netosissetulek leibkonnaliikme kohta kuus	alla 1001 kr	44	56
	1001- 2500 kr	35	65
	2501- 4000 kr	26	74
	4001- 5500 kr	22	78
	5501- 7000 kr	21	79
	üle 7000 kr	13	87

KÜSITLETUD KOGUMI ISELOOMUSTUS

Uurimistöö tugineb 789 Eesti elaniku kirjalikule küsitlusele (teostatud 2005. a detsembris). Küsitletud kuuluvad EKI tarbijate paneeli koosseisu ning esindavad läbilõiget Eesti elanikest soo, rahvuse, elukoha, regiooni, vanuse (18-74 eluaastat), hariduse ja netosissetuleku (leibkonnaliikme kohta kuus) osas alljärgnevalt. Representatiivsuse tagamiseks on tulemused kaalutud regiooni järgi.

Regiooni järgi⁵:

Põhja-Eesti	40%
Kesk-Eesti	10%
Kirde-Eesti	13%
Lääne-Eesti	12%
Lõuna-Eesti	25%

Elukoha järgi:

Tallinn	31%
suured linnad	16%
väikelinnad	21%
maa-asulad	32%

Rahvuse järgi:

eestlased	80%
mitte-eestlased	20%

Vanuse järgi:

18 - 29 aastased	15%
30 - 49 aastased	30%
50 - 64 aastased	34%
65 - 74 aastased	21%

Soo järgi:

naised	55%
mehed	45%

Hariduse järgi:

alg- ja põhiharidus	12%
keskharidus (k.a keskeriharidus)	56%
kõrgharidus (k.a magister, doktor)	32%

Netosissetuleku järgi

(leibkonnaliikme kohta kuus):

alla 1001 kr	3%
1001- 2500 kr	26%
2501- 4000 kr	30%
4001- 5500 kr	16%
5501- 7000 kr	12%
üle 7000 kr	13%

⁵ Vabariigi Valitsuse 3. aprilli 2001. aasta määrusega nr 126 kinnitatud Eesti piirkondlike üksuste statistilise klassifikaatori 3.tasemel esitatud maakondade grupid:

Põhja-Eesti: Harju maakond (sh Tallinn)

Kesk-Eesti: Järva, Lääne-Viru ja Rapla maakond

Kirde-Eesti: Ida-Viru maakond

Lääne-Eesti: Hiiu, Lääne, Pärnu ja Saare maakond

Lõuna-Eesti: Jõgeva, Põlva, Tartu, Valga, Viljandi ja Võru maakond

